

Brahmo-Somaj.

Egy újabb kori vallásfelekezet Indiában.

Az emberiség mivelődési története a vallással a legszorosabb öszszeköttetésben áll. Mentől miveltebb valamely nép, annál miveltebb vallása is; mert a vallás a népek miveltségi állapotának eredménye. Innen a francia közmondás: a milyen az ember, olyan az ő Istene. Abban a perczben, a mint valakinek a világról s ebben szemei előtt lefolyó eseményekről fogalmi megváltoznak: megváltoznak vallásos eszméi is, s ezeknek alapján egy új hitvilágot teremt magának.

Mi éppen egy ily átalakuló korszakban élünk. Az a roppant haladás, melyet korunkban a tudományok tettek, sok tekintetben megváltoztatták nem csak a földhöz, hanem az éghez való viszonyunkat is. A középkor hagyományos theologiája helyébe egy újabb theologia lép, mely a tudmánynyal ellenkezésbe jött vallást azzal kibékíteni igyekezik, s elenyézteti azt a sok ellenmondást, a melyek miatt már is a lelkek egy nagy részén erőt vett a közöny és hitetlenség. Ki is követelheti a józan észszel bíró embertől, hogy saját értelmét megtagadja, s ne lássa, a mit lát, ne tudja, a mit tud? A vallásnak azok teszik a legroszabb szolgálatot, a kik azt bévégzett ténynek hirdetik s meg akarják fosztani fejlődési képességétől, mely egyedül biztosítja vonzó erejét, az emberi lélekre gyakorolni szokott hatalmát és befolyását.

És ha még mi is érezzük a vallásos eszmék tisztázásának, a Krisztus tana aranyával az idők folyamán öszszevegyült salak elválasztásának szükségességét: mennyivel inkább kell ezt oly népeknek érezniök, kiknek vallásuk babonán és lelki vakságon alapszik, s a kik eléggé miveltek arra, hogy felismerjék a setétséget, mely őket környezi.

Ez állapotban vannak a miveltebb hinduk

India, mióta az ángolok e 70,000 □ mértföld területű s 140 millió népességű félszigetet ügyesség, ravaszság és erőszak által nagyobbára hatalmukba kerítették, szellemileg roppant előhaladást

tett. A hindu népfaj nem is tartozik a bárgyu és buta népek közé; ellenkezőleg oly éles elmével bír, a mely őt képessé teszi a legelvontabb kérdések fejtegetésére. Hajdani műveltségének fényes bizonyítványa a szanszkrit-nyelv s ezen fenmaradt irodalmuk. De barbar népeknek esvén uralma alá, ezekkel ők is hátramaradtak. Különösen vallásuk egyike a legképtelenebbeknek. Általában bálványimádók s oly istenségek előtt hajolnak meg, a kiket még az Olympus isteneivel és istenaszszonyaival sem lehet összehasonlítani. Aranyból és ezüsből, rézből és bronzból öntött, 12 fejű és 100 karu, vagy elefántfejű és halfarku szörnyek ezek, a melyeknek története még csudásabb és badarabb, mint alakjuk.

Gondoljuk el már most, hogy egy modern műveltségű hindu, a ki a természettudományokban és a különböző bölcsészeti rendszerekben egyaránt jártas, a ki lelki szomja kielégítésére az indiai irodalom szegénysége miatt angol könyvek olvasására van utalva, a ki előtt az európai társadalmi viszonyok, szokások, erkölcsi elvek és vallási rendszerek nem ismeretlenek, kéntelen e környezetben élni, s fogalmat szerezhetünk magunknak arról a lelki állapotról, melyet ily vizsás helyzet szül. A hinduk azt hiszik még most is, hogy az ember lelke halál után egy más állati testbe vándorol. Hogyan ápolja e hitet még tovább is az, a ki a Darwin elméletét már olvasta? A hinduk úgy képzelik maguknak a világot, mint egy nagy sikságot, a melyet egy elefánt és egy tekenős béka tartanak hátukon. Mit feleljen a Humboldt és Herschell tanítványa, midőn azt mondják neki: hogy a földingást a tekenős béka mozgása idézi elő? Hasonlóan, a legfontosabb erkölcsi kérdésekben, a házasságot s vallásos szertartásokat illető nézetekben a modern műveltségű hindu lépten-nyomon homlokegyenest ellenkezésbe jő saját környezetével.

Kétséget nem szenved, hogy egy ily helyzet sok nehézséggel van összekötve. Hányszor megesik — például — velünk is, hogy az új kor eszméi mellett lelkesülve, zavarba jövünk, ha vajjon nem sértjük-e meg ezzel az idő és szokás által megszentelt intézmények iránt tartozó tiszteletet? Pedig a távolság, mely a korszellem irányát tekintve, itt közöttünk egyik nemzedéket a másiktól elválasztja, mily végtelen kicsiny, összehasonlítva azzal, mely a kalkuttai iskolában nevedett fiatal bengali és ennek kizárólag a Védákban nevedett atyja között tátong?

Vegyük hozzá ehhez azt az alárendeltséget, mely a szülői tekintélyvel szemben még a felnőtt hindut is bilincsek között tart-

ja, s a mely szerint az a hindu — például — a ki bár maga is már férj és atya, bátorságot venne magának atyja ellenében valami olyant állítani, a miben ez vele egyet nem ért, vagy elég mérész volna meggyőződését hibáztatni, ezzel nyilván családjából való száműzetését s az örökségből való kirekesztetését vonná maga után; — pedig a hinduknál a kásztból való kirekesztetés egyenlő a társadalomból való kirekesztetéssel¹⁾, — s a küzdelem szemlélése kétszeres érdekekkel birhat reánk nézve. Érdekes figyelemmel kísérni, hogy mi módon fog bévégződni egy hasonló összeütközés? Minő irányt vesznek a fiatal hinduk? Vajjon a régi polytheismus fog-e megmaradni? Avagy a hindu vallás eltöröltetik s a győzelmes párt vallása fogadtatik el egy vagy más formában? Sikerül-e a fiatalabb nemzedéknek egy új hitrendszerhez jutni, a mely már csak néhány gyenge szál által lesz a kihalóban levő törzsokhöz kötve, míg az új tudományokkal, az új bölcselemmel, az új erkölcstannal és az új társadalmi és politikai étellel, a melyeknek hatása alatt fejlődik, természetes viszonyban fog állani?

Az első feltételt egészen számitáson kívül hagyhatjuk. Az új kor fénye előtt a setétségnek előbb-utóbb el kell oszlania. S ha a föld kerekiségén még anynyi a babona és tudatlanság, annak egyedüli oka: mert a világosság terjedésének is időre van szüksége. A hová egyszer Anglia hajói elvitorláztak, ott többé semminemű hatalom fenn nem tarthatja a Schiva és Krichna oltárait. Különben is a Brahma vallás anynyira van sülyedve, hogy az jelen szerkezetében meg nem állhat. Gondoljunk azon három millió istenre, a kikkel a hinduk ege meg van népesítve, s a kiknek jellege egyik a másiknál lealázóbb és visszataszítóbb. Gondoljunk azon száma nélküli babonákra, a melyek Indiában el vannak terjedve, s a melyeknél iszonyubbakat sehol egyebütt találni nem lehet. Gondoljunk egyfelől arra az önkinzásra, a melynek a hindu vallásos meggyőződése következtében kiteszi magát, midőn találkoznak közöttök olyanok, a kik évekig egy helyen mozdulatlanul ülnek, míg arczuk eltorzul és öszszefogott kezeiken a köröm átnő; másfelől pedig a Krichna gyalázatos tisztelőire, kik folytonos ledérségnek adják át magokat, s a jövő életet is úgy tekintik, mint az örökkétartó tivornya szinpadát, s kéntelenek vagyunk feltenni,

¹⁾ Az idősebb és tekintélyesebb hinduk csakugyan alakítottak is egy társulatot, melynek célja: hogy a Brahma-Somaj fiatal tagjait kiközösítse. India Tükre című f. irat 1865. dec. 15-ki sz.

hogy egy ily vallás, legalább reform nélkül, már hosszszon fenn nem állhat.

De ha az angol miveltés terjedése az, a mi a régi hitrendszernek leginkább aláás : nem természetes következése-e ennek a keresztény vallás elfogadása? Ez legalább még most nagyon kicsiny valószínűséggel bír. A missionáriusok működése mindenesetre nagyon lassu. Az ember alig is hall rólok valamit az Exeter-Hall-on kívül — így hívják azon termet, a melybe az angol vallási társulatok nagy gyűléseiket tartják. — Meg lehet, hogy a hindukat éppen az az ellentét rettentí vissza a keresztény vallástól, a melyet a küldő és a küldöttek, a hegyi prédikáció és a biborvörös ruhába öltözött evangélisták között látnak, a kiknek legkisebb kedvök sincs a bal pofájokat is oda tartani annak, a ki jobbról arczul ütötte, vagy a köpenyegöket is oda adni annak, a ki tunikájoktól megfosztotta. Meg lehet az is, a mint egy brahmin megjegyezte, hogy a keresztény hittan csak mint egy része tünik fel előttök az ök nagy és ősi vallásrendszeröknek, és midön a bethlehemi miszteriumok előtt való meghajlásra kényszerítik, azt veszik észre, hogy nyugatnak is éppen úgy meg vannak a maga megtestesülései, mint keletnek. Átalában nem sok jel van, a mi arra mutatna, hogy Indiában a keresztény vallás akár katolikus, akár protestáns formában elterjedjen, s ha ez mégis békövetkeznék, abban valószínűleg az unitárizmusnak lenne győzelme. Ezt mutatja az a theologiai irány, mely a közelebb mult években jelentékeny terjedést vett Bengália felvilágosult népessége között. E közlemény célja ez irányról s azon emberekről, kik ez irányt követve, egy új egyház alapítására vezéreltettek, egy kis ismertetést adni olvasóinknak.

A Brahmó-Somaj — így nevezik a szóban lévő egyházat s szó szerint Brahmához tartozó egyházat jelent — Rammo-hun-Roy rajahnak köszöni eredetét, ki képes volt szakítani a kászt hagyományaival s elég ügyes volt arra, hogy elsajátítván a nyugatiak hitrendszeréből azt, a mi annak más hitrendszerek felett fölényt ad, honfítársaival a hitet a maga egyszerűségében megismertesse s őket mindenkifelett erkölcsi szentségre serkentse, a melyet a hindu vallás anynyira félreismert és elferdített. A mag, melyet elhintett, néhány évig terméketlenül maradt, de most oly meszszeható reformokban kezd nyilatkozni, hogy azt valószínűleg maga a magvető sem remélte.

Rammohun-Roy született 1780 körül. Nagy atyja fontos hivatalokat viselt a mongolok uralkodása alatt Moorsheadabban. Hindu szempontból kitünő neveltetésben részesült, mert megtanulta az arab, perzsa és szanszkrit nyelveket s így jövő pályájára teljesen el volt készülve. Tizenöt éves korában Tibetbe utazván, figyelemmel kísérte a Láma tiszteletét, s megvetéssel fordult el tőle, mint rút bálványimádástól. Atyja és két testvére halála után jelentékeny vagyonhoz jutott, a mi által függetlenné lett, s mindjárt hozzá is kezdett a maga eleibe tűzött nagy munkához, hazája vallási reformálásához. Első művéből, melyet csakhamar kiadott, következtetni lehetett a többire is. Ez egy perzsa nyelven irt kísérlés: „minden vallás bálványimádása ellen.“ Ő is mint Luther s más reformátorok, a multa ment vissza, s ott kereste a tiszta hitet és igazságot. E végre komoly tanulmányává tette a Védákat, melyekben a természet durva imádása s ezen alapuló feticismus és pantheismus mellett fel tudta találni azt a tiszta theismust is, mely közelebb áll a modern hithez, mint azon bálványimádó polytheismushoz, a mely annak helyét lassanként elfoglalta. Ezek a könyvek tehát elégséges alapul szolgáltak a reformátornak arra, hogy honfitársai figyelmét felébressze; megmutatván nekik, hogy mily meszsze eltértek a Védákban foglalt tiszta vallástól. A Védákból¹⁾, melyekre már 3000 év nyomta reá megszentelő bélyegét, kiszemelte azokat a helyeket, a melyek abban a legegyszerűbb hitre és erkölcsanra vonatkoznak s kifejezte, hogy az igaz hindunak azokat szem előtt kell tartania. Könyvei, más nézetben levő emberekkel folytatott vitái, hindu iskolák alapítása és fentartása körül tanusított buzgalma, az özvegyek megégetése s más hasonló barbar szokások ellen tett felszólalása által Rammohun-Roy sok ellenséget szerzett ugyan magának, de szerzett egy néhány barátot és tanítványt is, a kik közé szerencsés volt anyját is számíthatni.

A mi az ő reformjának a keresztény valláshoz való viszonyát illeti, legközelebb állt az unitarizmushoz. Teljesen meg volt győződve a Krisztus beszédeinek erkölcsi fenségéről, és 1820-ban szanszkrit és bengal nyelvre fordított egy néhány evangéliomi helyet, ezen czim alatt: *Jézus parancsolatja a béke és jólét vezére*. 1831-ben Angliába ment, mint a delhii fejedelmek meg-

¹⁾ A hinduk sokkal nagyobb tisztelettel viseltetnek a Védák iránt, mint a legvallásosabb zsidók a Mózes törvényei, vagy a muszulmanok a Korán iránt. Szerintök a legfőbb érdem e világon ezen írásokat ismerni.

bizottja, rajah czimmel tiszteltette meg általok. Az angol kormány tisztelettel fogadta. IV-dik Vilmos koronázása ünnepélyén a követekek között foglalt helyet és Angliában általában nagy becsültetésben részesült. A mint ő maga mondá: az ő szíve az unitáriusokkal dobog, s jóllehet az anglican egyház isteni tiszteleteiben gyakran megjelent, mégis az unitáriusokkal volt legtöbbet, ezekkel kötött legbensőbb baráti viszonyt, és egy unitárius házában is halt meg sept. 27-én 1833-ban. Azonban Ramohun-Roy soha sem szakított a hindu vallással s a keresztény vallást külsőleg nem is fogadta el. Követői, kiket a rajah Kalkuttában hátrahagyott, hívek maradván azon eszméhez, hogy a legrégebbévvalláshoz visszatérjenek, olyan isteni tiszteletet gyakoroltak, a melynél fogva nem voltak kénytelenek kásátjokat elhagyni; de nem is látszottak valami nagy terjedést eszközölni a mesterök által előidézett mozgalomnak.

Ramohun-Roy halála után az általa alapított társulat az ő hagyományából és Dwarakanauth adományából tartotta fenn magát. Az előbbi által „Brahmo-Somaj de Jorasanko“ név alatt Kalkuttában alapított isteni tisztelet tartására szánt helyet a társulat tagjai szorgalmasan látogatták és ugyancsak Ramohun-Roy által alapított havi szemlét mostanig a legnagyobb ügyességgel fentartotta a társulat.¹⁾ Azonban a testületet még sem lelkesítette valamely élénk reformatori szellem és az alapító által a Védákából vont parancsolatokat úgy tekintették ezek is, mint minden hindu, mely szerint azok absolut és isteni tekintélyvel bírnak. Később Debender-Nath Tagore nevű, válásos lelkületű és tekintélyes férfiú, a papi hivatalt azon szellemenben fogván fel és gyakorolván, a mint azt a Somaj kívánta, az új egyházat buzgósággal és kegyességgel teljes beszédei által megelevenítette és arra saját szellemének bélyegét nyomta.

1860-ban a Brahmo-Somaj egy más proselytát nyert, a kinek egyenes és őszinte lelkülete csakhamar új életet öntött az egyházba. Ez Keshub Chunder Sen, egy orvos fia, a mely osztály csaknem egyenlő tiszteletben részesül a brahminokéval. Szerencsés lévén kikerülni mind a hindu bálványimádást, mind azt a scepticismust, a mely oly közönségessé vált a felvilágosodás első stadiumára jutott honfitársai között, első gondolatja lön a vallást gyakorlativá tenni és a hindu vallás főbb hiányait reform alá venni.

¹⁾ A szemle, melynek czime: „Tattwabodhini Putrika“ theológiának és az általános irodalomnak van szentelve.

1860-ban „Az ifju bengaliai“ czimmal egy röpiratot tett közzé, a melyben ha van is, a mi ifjui rajongásra mutat, még több van benne, a mi nemes érzelmet és erélyt tüntet fel. Célja a röpiratnak egyfelől a bálványimádást és kásztrendszer ostromolni, másfelől az álliberálisumus és hitetlenség elébe gátot vetni. Más munkáiban a vallás metaphisikai alapját, a benső érzelem becsét veszi vizsgálat alá, még pedig a legnagyobb jártassággal. Egyéb művében az elégtételről való tant tárgyalja, a mint azt a hindu és keresztény vallások tanítják és megdönti azt a nézetet, mintha e tan elfogadása az idevezülés feltétele volna. Ki mondja, hogy a váltság munkája nem abban áll, hogy az ember a büntetéstől, hanem hogy a büntől megszabaduljon.

A Brahma-Somaj egyház által megindított reformok között legérdekesebb a hindu nők nevelése. Jelenleg egy nő-iskola is van Kalkuttában, a melynek neve *Bethune*. Ha ez iskola illő segélyben részesülne, nagy mértékben befolyrna arra, hogy a társadalom új irányt nyerjen. De nagy hiány az, hogy a tanítók nagyon gyengén vannak fizetve s ezért jó tanítókat nem igen lehet találni. Azok a nevelőnők, a kik jelenleg a nők nevelésével foglalkoznak Indiában, részint azért, mert a bengal nyelvet nem értik, részint azért, mert igen előtérbe kívánják nyomni hitvallásukat, a bennszülöttek előtt nem igen kedvesek, és így sikeresen nem működhetnek. Ugyanezért *Pigott* kisaszszony, ki a kalkuttai iskola igazgatónöje, egy javaslatot tett, mely szerint Indiában egy oly intézet volna nyitandó, a hol a benszülöttekből képeztesse a nőtanítókat. Ennek azonban ellentáll az a szokás, mely szerint a hindu nők nagyon fiatalon, 8—9 éves korukban már férjhez mennek s anyákká lesznek akkor, mikor tulajdonképpen a nevelés kezdetét vehetné. A legelső teendő tehát e szokás megszüntetése volna. Szintoly rossz szokás az is, hogy a szülők a gyermekeket eljegyzik egymásnak, mielőtt azok csak egyszer is látták volna egymást. De a szabad választási jog csak a kásztrendszer eltörlésével léptethető életbe. Mind két dolog óriási lépésnek látszik a hindu conservatismus előtt. Azonban a Brahma-Somaj kebelében egy társulat alakult: „*Bengaliai testvérek*“ nevezete alatt, melynek éppen e reformok keresztülvitele a célja. A társulathoz minden kásztból tartoznak s tagjai a következő kötelezettséget teszik: „Én N. N. ünnepélyesen ígérem, hogy minden hatalmamban álló eszköz által arra igyekszem, hogy az özvegyek férjhez mehetése, a különböző kásztok közötti házasodás és a nők nevelése érdeke előmozdítás-

sék". Továbbá a társulat minden tagjától megkívánja, hogy jövedelme egy tizenhatod részét a társulat rendelkezésére bocsássa, oly célból, hogy abból azokat, a kiket e társulatban való részvétel miatt kásztjokból kizárnak, segélyezhessék.

Már jelentékeny terjedést vett magának a Brahmo-Somaj egyház, midőn ebben is egy conservatív és egy progressiv párt alakult. Amannak élén De b e n t e r N a t h T a g o r e, tekintélyes és gazdag pátriárcha, emezén pedig K e s h u b C h u n d e r S e n áll. E két férfiú életkora is nagyon különböző lévén, közöttök csak hamar oly nézetkülönbségek fejlettek ki a célba vett reformokat illetőleg, hogy a szakadás 1865-ben valósággal létre jött. T a g o r e az ő conservatismusával még mindig nagy tisztelettel viseltetik a Védák iránt s az isteni tiszteletnél még szanszkrit imákat is használ. K e s h u b egészen szakítani óhajt a régi bálványimádással és az isteni tiszteletet az új valláseszmének megfelelő alapra akarja helyezni, a minek következtében következő felhívást intézett az indiai ifjúsághoz:

„Nem lehet kételkedni abban, hogy mindazon roszak, a melyek a hindu társadalomra nehezeden és a melyek hátramaradását okozzák, a bálványimádásban gyökereznek. A bálványimádás hindostán átka, az a bégyógyithatatlan seb, mely emészti a társadalmat. A legnagyobb sérelem volna feltenni rólatok, hogy ti bálványimádók vagytok, hogy még tisztelettel viseltettek a hindu pantheon istenei és istenaszszonyai iránt, és hogy hiszitek azt az 1001 tévtant, melyek a ti őseitek credójában feltalálhatók. Azonban nem elég, hogy ezen dogmákat ne higgyétek, hanem szakitanotok kell azokkal, mint a legrútább és legveszélyesebb bűnnel, el kell hagynotok azokat, mint titeket lealázó intézményt. Bátorsággal kell birnotok, kiüzni azokat házaitokból. A ti és millió honfitársaitok érdeke kívánja, hogy megvessétek a gyűlöletes bálványimádást és ismerjétek meg és szolgáljátok éltetek minden körülményeiben az egyetlen egy Istent, a „i teremtőnket, megtartónkat és erkölcsi igazgatónkat. Magatokat az ő szolgálatjára szentelvén, megszabadítjátok lelketeket a bűntől és romlottságtól, meg hazátokat a babonától, az álszentelkedéstől, kegyes csalástól, üres szertartásoktól és iszonyu szokásoktól. Keresztháborut indítva a hindu vallás ellen, a fejszét a romlottság fájának gyökerére vetitek.

A kásztrendszer szoros összeköttetésben áll a bálványimádással, ennél fogva ezzel is kimélet nélkül el kell bánnotok. Ez a rendszer, senki sem tagadhatja, iszonyu nyomor a társadalomra nézve. Leront-

ja a társadalmi egységet és századok óta elleneáll minden haladásnak. És ez annyival veszélyesebb, mert a vallási rendszeren alapszik. A társadalmi megkülönböztetés szempontjából is elég szomorú, de erkölcsi oldalát tekintve e rendszernek, az valóságos kinövése a lelkiismeretnek és megsértése az emberiségnek, mely ellen minden érzelmiünk fellázad és megszüntetését kívánja. A kásztrendszer a hindu bálványimádás védbástyája és a brahmin papság őre. Vakmerő és törvénytelen megsértése ez az emberi testvériség szent törvényének.

Harmadszor: a mi házassági szokásaink szintén reformot igényelnek. Ez nem csak az erkölcsiség és a józan ész szempontjából viszsztatató, hanem nemzetünk fizikai elfajzásának is egyik leg-hatalmasabb oka.

Negyedszer: a családélet is gyökeres reformokra várakozik. Nincs miért e pontra felette meszsze kiterjeszkedjem; mivel ti magatok naponként tanui vagytok nejeitek és testvéreitek, anyáitok és leányaitok szerencsétlen helyzetének, ti magatok érzitek saját tűzhegyeitek kellemetlenségét. És az bizonyos, hogy a míg a nők ebben a megvetett és lealázó helyzetben maradnak, minden reform a mi hazánkban csak részszerinti és felületes lesz. A nők nagy befolyást gyakorolnak vagy a jóra, vagy a rosszra. Nyerjétek meg őket is a reformáczióknak, mert a míg ők eddigi tévelygéseikkel maradnak, addig ki nem lehet azokat gyökeresen irtani. De mihelyt a nők jó nevelés által felvilágosítottak, ők többet tesznek az igazság országának terjesztésére, mint a missionáriusoknak minden buzgalma, és a haza miveltségét hatalmasabban előmozdítandják, mint tanítézeink és collegiumaink. Tegyétek magatokéivá ezeket a gondolatokat és igyekezzetek azon, hogy a nevelés áldásaiból nejeiteket és testvéreiteket is részeltessétek. Gondoljátok meg, hogy nincs jogotok úgy bánni velök, mint a társadalom salakjaival és nincs jogotok megtagadni tőlük azokat az előnyöket, a melyeket ti magatok élveztek és a melyekre ők éppen úgy képesítve vannak, mint ti; mivel ők is az Isten gyermekei és hozzátok hasonlóan nekik is halhatatlan lelkök van. Bánjatok hát velök igazságosan, vonjátok el őket a szolgaságtól, tudatlanságtól és babonától. Világosítsátok fel értelmöket szabadirányu nevelés által, mindenek felett engedjétek meg, hogy veletek ők is részt vehessenek az igaz Isten naponkénti tiszteletében. Így mindnyájan, férfiak és nők, együtt fogunk haladni az erkölcsi és értelmi fejlettség útján, és a családok jólléte a népek jóllétének és nagyságának lesz alapja.

Tagadhatatlan, hogy a szakadás a Brahmo-Somaj egyházban nem kis kellemetlenséget okozott már csak azért is, mert az alapító, Rammohun-Roy, legatumaikhoz mind a két fél igényt tartott volna; de azt azon párt nyerte meg, a mely Tagoret követi, s így a haladó pártnak ismét elől kelle kezdenie az alapítás művét. Dicséretökre legyen azonban mondva, a pártvezérek nézetkülönbségeket nem vitték át egymás személyének gyűlölésére. Sőt Tagore conservatív szlleme mellett is kész volt leányát azon Brahmo-Somaj egyház szertartásai szerint adni férjhez, a mely már minden bálványozó czeremoniától meg van tisztítva; másfelől Keshub is, daczára az újabb eszmék melletti buzgalmának, tisztelettel viseltetik Tagore iránt. Egyébaránt mind a két fél szertartásai igen egyszerűek. Az isteni tiszteletet szeredán estve és minden hó első vasárnapján reggel tartják. Az isteni tisztelet beszédből, könyörgésből és hymnusok énekléséből áll, a mely utolsót hármioniummal kísérik. A beszédek sohasem vitatkozásszerűek, hanem vallásos és erkölcsös tárgyuak. Tagjainak számát bizonyosan tudni nem lehet, de az értelmesebb fiatal emberek jobbra rokonszenveznek az új vallástársulattal, s mihelyt atyjok elhal vagy engedélyt ad rá, át is lépnek. Egyedül Kalkuttában 4—5 ezren vettek részt a közelebbi években az ők isteni tiszteletökön; Kalkuttán kívül még 54 helységben alapítottak egyházat; ezekből legtöbb Bengáliára esik. Nyolczban ezen egyházak közül vallásos iskolák is alapítottak a brahmo-somaj terjesztésére. A mi a világi nevelést illeti, erre nézve a Somaj miveltebb tagjai Kalkuttában egy Collegiumot is állítottak. Fiús és leány-iskolák is vannak 10 egyház mellett a provincián. Ezek a helybeli gyülekezetek igazgatása alatt állanak és a kormány által segélyeztetnek. Van hét időszak kiadványuk, melyekből kettő angol nyelven, a többi más nyelveken jelenik meg. Missionáriust tartanak nyolczat, kik Indiában körülútnak az új tan terjesztésére.

Miután a szakadás megtörtént, Keshub Chunder Sen szabadon követhette azt az irányt, melyet lelke maga elé tűzött, s 1866-tól 1869-ig tartott beszédeiben egy hatalmas lépést tett a Brahmo-Somaj réformálásában. Ezen beszédek közül négyet, mint legjellemzőbbeket, Angliában is kiadtak, s azok fényes bizonytságot tesznek arról, hogy a Keshub theismusa nem az a hideg és rideg ultra-rationalismus, mely a bengáliai ifjabb nemzedéket jóformán hatalmába ejtette, hanem egy oly vallás, melyen félreismerhetetlenül meglátszik a Krisztus életető lelke is, mint a Keshub biblia tanulmá-

nyozásának természetes következtetése. Nem lesz érdektelen e beszédek közül egy pár idézetet tenni.

„Krisztus — úgy mond ezen beszédek egyikében — nem úgy beszélt, mint közönséges emberek szoktak beszélni, a kiken rendesen a körülmények uralkodnak; ő abszolút vallást hirdetett. Ő megvetett mindent, a mi helyhez és időhöz van kötve, a mi felekezeti és különleges és Isten egyetemes igazságát tanította az egész emberiség számára, legyenek azok európaiak vagy ázsiaiak. Ne gondoljátok hát, hegy én a keresztény egyház valamelyik felekezetére hivatkozom, midőn a keresztény erkölcsökről szólok. Nem, én a Krisztusról való ismeretemet nem az ő követőinek dogmájából vagy életfolytatásából szereztem. Én nem azonosítom Krisztust egyik keresztény felekezettel sem. Én egyenesen a bibliából tanultam ismerni a Krisztus által vallott erkölcsi elveket, és erősen meg vagyok győződve a felől, hogy azok viszhangra találnak az egész emberiség keblében Ázsiában szintugy, mint Európában. Tanuljuk meg Istenhez közeledni mindnyájan az által, hogy alkalmazzuk magunkat ezen erkölcsi parancsok szelleméhez“.

„Büszke vagyok rá, hogy ázsiai vagyok — mond tovább ugyan ezen beszédében. — Nem volt-e maga Jézus is ázsiai? Igen, Jézus is, az ő tanítványai is, és mindazok az eszközök, melyek által kezdetben a keresztény vallás terjesztetett, ázsiaiak valának. Valóban a keresztény vallás Ázsiában és ázsiaiak által alapított és fejlesztetett, s midőn erre gondolok, Jézus iránti szeretetem százszorosan fokozódik. Közelebb érzem őt magamhoz s szivemben a rokonszenv még elevebb lesz iránta. Bizonyára, reánk ázsiaiakra nézve Krisztus kétszeresen érdekes alak, és az ő vallása már csak azért is figyelmet érdemel tőlünk, mert tisztán ázsiai eredetű. Krisztus által tehát Európa és Ázsia, nyugat és kelet egymással egyesülésre intetnek“.

Egy más beszédében azt fejtegetvén, hogy minden vallásrendszerben van valami igazság s ezért teljesen megvetni egyiket sem lehet, így szól: „Ki kell mondanom, hogy én nagyon igazságtalannak tartom, ha valaki a hindu vagy a mohamed vallást nem tartja egyébnak, mint hazugságnak, a mely nem méltó egyébire, minthogy kiirtassék. Irtsátok ki belőle mindazt, a mi benne téves, s ekkor az igazságnak egy oly magva marad benne, a mit tisztelni lesztek kénytelenek. Találni fogtok abban igazságot, ha bár számtalan tévedésektől fedve, a mely annak fenmaradását anynyi századon keresztül biztosította, s a mely az élet kenyerét szolgáltatotta százak-

nak és ezereknek. Hiu gondolat azt hinni, hogy egy ily óriási hitrendszer egy könnyen megsemmisíthető. Mindazok a támadások, a melyek a szabad vizsgálódás és ítéset ezen időszakában ellene intéztetnek, nem lerontani, hanem tisztítani és tökéletesíteni fogják azt. Az idők jelei már mutatják ezt a tisztító és tökéletesítő processust, s én azt hiszem, hogy ez által a hinduizmus és mahomedanizmus, melyek eddig oly ellenséges állást foglaltak el egymás irányában, közelebb jönnek egymáshoz, míg végre összeolvadnak, hogy India jövő egyházát megalapítsák“.

És itt következik az a pont, a hol a Keshub magasb szelleme és a Brahmo-Somaj messze kiható jelentősége egész nagyságában előttünk áll. Azon kérdésre, ugyanis, hogy minő lesz India jövő hitvallása, Keshub ezeket mondja: „A mi a keresztény vallást s ennek India jövő egyházaihoz való viszonyát illeti, nem kétkellem, hogy az nagy befolyást fog gyakorolni ezen egyház alakulására és nevedezésére. A keresztény vallás szelleme áthatotta már csaknem az egész indiai társadalmat, s mi keresztény légkörben élünk, mozgunk és vagyunk. A hazai egyletek a keresztény nevelés befolyása alatt keletkeznek és fejlődnek. Ha igaz az, hogy egy nemzet jövőjét azok a körülmények határozzák meg, a melyek között él: ugy ezen hon jövő egyháza a keresztény vallás tisztító befolyása alatt kifejlett hitnézetek credménye lesz. Azonban India jövő egyházának mégis teljesen nemzeti jelleggel kell birnia, indiai egyháznak kell lennie. A világ jövő vallása, a mint már mondtam, minden népek közös vallása lesz, de mindenik nemzet kebelében saját fejlődése és ebből kifolyó megkülönböztető jelleme lesz. Az egész emberiség egyesülni fog egy egyetemes egyházban, a mely egyszersmind a népek különbözőségéhez képest különböző nemzeti alakot vesz magára. Egy ország sem fogja gépiesen utánozni a másik ország vallását, hanem mindeniknek vallása a maga kebeléből nő ki. Némethon nem fogadja el China vallását, India sem fogja vakon követni Angliát vagy Európának bármely más tartományát. Indiának is meg vannak a maga hagyományai, erkölcei és szokásai, a melyek neki éppen oly kedvesek, mint a más országoknak az övéi; hiu feltevés azt hinni, hogy mi mindezeket elfeledjük, s ezt nem is tehetjük, mert össze vannak forrva saját életünkkel. Más népekkel közösen mi is elfogadjuk a theisticus hitrendszert, megismerjük és imádjuk az egyetlen Egyet, elfogadjuk az Isten és emberek iránti szeretet parancsolatját, és bizalommal támaszkodunk az Isten mindenható kegyelmére, mint a mi idvességünk egyedüli eszközére.

De mindezt tisztán nemzeti és indiai módon tesszük meg. Egy vallása lesz az egész emberiségnek. Egy Istent fognak imádni az egész világon, a hitnek és szeretetnek ugyanazon szelleme fogja hevíteni a sziveket mindenütt; a népek mindnyájan együtt fognak a menynevei atya házában lakni — mindazáltal mindeniknek megmarad a maga saját és szabad cselekvési módja. Egy szóval, egy lélek, de különböző forma; egy test, de különböző tagok; egy nagy közönség, de abban egymástól különböző egyéniségek lesznek, a kik mindnyájan az ők izlésök szerint munkálandanak közös jóllétükön. E szerint India indiai hangokkal fogja a legfőbb hatalom dicsőségét énekelni, mint Anglia, Amerika és a világnak más nemzetei; de mindezek a különböző hangok egy kórusban egyesülni fognak, s a földet valamint az eget az Isten és emberszeretettel töltik el. Adja a kegyelmes Isten, hogy minél hamarább eljőjön mihozzánk ez az igaz egyház s gyermekei között legyen béke és egyetértés“.

A jelen év tavaszán Keshub Chunder-Sen Angliába jött, s mint előde, Rammohun-Roy, ő is az unitáriusokat kereste fel először. A britt és külföldi unitárius társulat igazgató válaszmánya az indiai reformátor tiszteletére azután, ápr. 12-én egy estélyt rendezett, melyen Londonban minden protestáns hitfelekezet képviselve volt. Részt vett e gyűlésben maga a westminsteri dékán is s a többek közt eme nagy jelentőségű szavakat mondá: minden egyház nagy és nemes abban az arányban, a minő arányban képes elismerni azt, a miszintén nagy és nemes más egyházban. Annál inkább közeledünk hitünk alapítójának szelleméhez, minél inkább képesek vagyunk felismerni az ő nyomdokait az emberi nagyságnak bár minő alakjában.

A több oldalról nyilvánított elismerés és üdvözletre Keshub egy terjedelmes beszéddel felelt, melyből egyes részleteket szükségesnek látok közölni, mert azok egyfelől a Brahmo-Somaj fejlődése történetére, másfelől jelen állására világot vetnek. Miután ugyanis a szives fogadtatást megköszönte, s az angol kormánynak a nép művelése körül Indiában tanusított buzgalmát és áldozatkészségét elismerőleg felemlítette, így szól: „Kezdetben a Brahmo-Somaj egyház, a melyhez tartozom, egyszerűen az egyetlen egy igaz Isten tiszteletére alapított egyház volt, a mint ezt a legrégebb hindu iratokban letett tanok és szertartások kívánják. A Brahmo-Somaj tagjai az egyház eredetekor egyszerűen revivalisták voltak, ha szabad

magamat így kifejezni. Céljok volt a hindu vallást a maga őseredeti tisztaságára visszavinni, a bálványimádást, babonákat és káosztokat, ha lehet, megszüntetni és életre kelteni még egyszer Indiában azt a tisztán monotheisticus vallást, a melyet a Védák és Puranecek is tanítanak. A Brahma-Somaj alapítójának fő és egyedüli célja volt helyreállítani a hindu monotheismust a maga őseredeti alakjában. A hindu iratokból való számos kivonatok által elég szerencsés volt meggyőzni egy nagy számát eltévedt honfitársainak arról, hogy az igaz hindu vallás nem a későbbi Puranas, a mely bálványozást és babonát tanít, mert az tisztán az egyetlen egy igaz Isten imádásából áll. Szerencsétlenségre azonban, vagy ő, vagy követői egy időre megtartották a Védák csalhatatlanságát. Tíz év telt el és e nagy tévedés felfedeztetett. Gondos, beható és önzetlen vizsgálódások után ki lön mutatva, hogy a Védák nem mind igazságot foglalnak magokban, hogy az igazságnak igen szép formái mellett vannak benne a természet imádására, ferde tantételekre és szertartásokra vezető tévtanok is. És így a Brahma-Somaj, mivel az Isten munkája vala, kénytelen volt szakítani a Védákkal, mihelyt meggyőződött arról, hogy abban olyan is foglaltatik, a mi nem igaz. Daczára ama kikerülhetetlen következménynek, hogy az által honfitársaik nagy számának rokonérzelmét elvesztik, a Brahma-Somaj első követői háttérbe szorították a Védákat és a tiszta theismus álláspontjára helyezték magukat. Ezen idő óta a tisztán theisticus reform minden irányban elterjedt. Ezen idő óta támadt Indiában a valódi monotheisticus egyház. A Brahma-Somaj első korszakában ez nem volt egyéb, mint az őseredeti hindu monotheismusnak feltámasztása, hindu könyvek alapján és tekintélyére; de később a theismusnak tisztább nemét találjuk fel abban, mely a Védák által nincs korlátozva, mely megszabadult a papság tekintélyétől s azon tévtanoktól és nézetektől, a melyek összevegyültek az eredeti hindu könyvekkel; a theismusnak oly neme ez, a mely napról napra határozottabb állást foglal el a bálványozással és kásztrendszerrel szemben, a mely nem elégszik meg a pusztá hitcikkekkel és tantételekkel, hanem a gyakorlati élet mezejét minden irányban vizsgálódása tárgyává teszi; oly theismus ez, a melyet az isteni gondviselés avégre rendelt, hogy harcoljon az országban feltalálható minden gonosz ellen. Hogy ezek nem üres szavak, erre elégséges bizonyítvánnyal szolgálhatok. A jelzett theismus már is megfelelt küldetésének, a melyre hivatkoztam. Tekintsék önök a tényeket s látni fogják, hogy a Brahma-Somaj jelenleg Bengáliában, Bombayban,

az észak-nyugati tartományokban, sőt magában Punjaubban is az erkölcsi, társadalmi, értelmi és vallásos reformoknak központja. A Brahma-Somajba öszpontosítva találják mindazokat a nagy s haszthatatlan reformokat, a melyekre Indiának jelenben szüksége van. Kíván-e jobbitást a nők helyzete Indiában? Tekintsenek önök a Brahma-Somajra, s minden templomban oly nőket fognak találni, a kik a bálványzást és babonát és kásztrendszer megvetették, a kik megtanulták az egyetlen egy igaz Istent imádni saját házukban is, és a kik hátat fordítottak a polytheismus és bálvány imádás minden nemének. Szükséges-e eltörölni a kásztrendszer? Tekintsenek önök a Brahma-Somajra, s azok közt oly férfiakat látnak, a kik nemcsak asztalhoz ülnek szin, kászt és hitkülönbség nélkül minden osztálybeli emberrel, hanem a kik a különböző kásztokból való személyek közt kötendő házasságokat is előmozdították.“.....

„Önök talán kérdeni fogják: Minő viszonyban állunk a kereszténységhez és a Jézus Krisztushoz? Minő jövője van Indiának a vallás szempontjából? Rokonszenvezünk-e, s testvéreileg fogadjuk-e mi a Krisztus missionáriusait-, vagy elfordulunk tőlök és gyűlöljük őket? Én részemről abban a nézetben vagyok, hogy egy igaz theistának, legyen az indiai vagy európai, lehetetlen ellenszenvet érezni lelkében Krisztus vagy az ő tanítványai iránt. Ez teljesen lehetetlen. Tudom, hogy Indiában ezerek vannak, s ezek közül sokat legjobb barátaim közé számítok, a kik nem szeretik, hogy az indiai népségnek a Krisztus prédikáltassék. A keresztény vallás Indiába nagyon visszataszító és idegenszerű formában jött. A kereszténység alapítóját, ő s régi hagyományait, és első terjesztőit tekintve keleti, ázsiai volt, és nincs semmi ok reá, hogy a kereszténység ma más, mint keleti és ázsiai formában mutattassék bé India népének. Hagyanak önök minket magunkra, és hagyják el önök, hogy mi tanulmányozzuk a bibliát. Nincsenek-e abban oly eszmék és pancsolatok, a melyek nagyon is magokon viselik a keleti, az ázsiai bélyeget? Nincsenek-e abban oly leírások, a melyek bennünk Indiaiakban szükségkép rokonérzelmet támasztanak? A keresztény vallás szelleme valami oly természetes és szívünkkel anynyira rokon, hogy az indiai ember lelkében önkéntelenül viszhangra talál. A keresztény vallásnak ezt a szellemét el fogja fogadni India lakója. Lehetnek ezerek honfitársaim között, a kik ezt kétségbe vonják, de én részemről, a míg élek, azt fogom mondani, hogy India elfogja fogadni előbb-utóbb ezt a szellemet. De a tantételekre és hitcikkekre nézve, a melyekben önök a ker. vallást Indiában bemutatták, nem

mondhatok hasonlót. A kereszténység anynyi felekezetre szakadt, oly különböző tantételeket, és céremoniákat gyakorolnak és vallanak a különböző vallásfelekezetek, melyek magokat keresztényeknek nevezik, hogy az indiai ember zavarba jó, ha megakarja fejteni magának, hogy melyiket fogadja el ezek közül, melyik az igazi, melyiket kell Indiának jelenleg a magáénak ismerni. Mindezek a különböző vallásfelekezetek, a melyek a Krisztus egyházat alkotják, különböző igazságokat és különböző tanokat képviselnek, jóllehet van bennök valami a mi mindenikkel közös; de mi indiaiak kén-
telenek vagyunk azt venni inkább szemügyre, a mi a Krisztus egyházát részekre osztja, s nem azt, a mi egyesíti. Ma egyik felekezet jó Indiába, s előadja saját tantételeit és hitcikkelyeit. A hindu ezeket figyelemmel meghallgatja, s tán meg is van velök elégedve. Hanem ekkor egy más egyház missionáriusai jönnek más tantételekkel és hitcikkkekkel, s a szegény hindu végre zavarba jó, s nem tudja melyiknek adjon igazat. Egyet azonban mindezen számtalan, egymással ellenkező dogmák között szívébe vés, s ez a Krisztus alakja, a mely iránt tiszteletet érez. Innen van, hogy habár nem vagyunk is hajlandók a keresztény vallást, ez vagy amaz formában elfogadni, mégis a Jézus Krisztus iránt, a kit önök is anynyira tisztelnek, mi is vonzalmat érzünk.“.....

„Ezen gyülekezet katolikus szelleme engem nagyon érdekel. Tíz különböző vallásfelekezet papjait vagyok szerencsés itten együtt üdvözölni, a kik azért gyűltek ide össze, hogy bátorítsák Indiát az önreformálás nagy munkájában. Látom, hogyha szinte a dogmákra nézve különbözünk is egymástól még most, s valószínűleg ezután is még hosszasan, mindazáltal szellemben, szívben és lélekben mindnyájan egyek vagyunk, a menyinyiben mindnyájan elismerjük azokat az igazságokat, a melyeket Jézus Krisztus hirdetett. Értem ama két parancsolatot: szeresd az Istent teljes szivedből teljes lelkedből és minden erődből és szeresd felebarátodat, mint tenmagodat, a melyek sarkalatos fő elvei az igaz vallásnak.“.....

„Mivel a mi egyházunk nagy gyarapodást vett Indiában, ide jöttem, hogy a keresztény vallást a maga élő és szellemi formájában tanulmányozzam. Nem azért jöttem én ide, hogy a keresztény vallás tanait megismerjem, hanem hogy lássam az igaz keresztény életet, a mint az Angliában kifejlődve és gyakorlatban van. Jöttem, hogy tanulmányozzam a keresztény emberszeretet szellemét, a keresztény áldozatkésztséget, a nagybecsü keresztény önmegtagadást, mert tudom, hogy Anglia nemcsak ipara és kereskedelme, hanem

még inkább az élet-adó vallás befolyása által lett nagy nemzet-té. Engedjék meg, barátim, ha kimondom, hogy önök nagy hibát követtek el a mi népünk irányában, oly embereket küldvén oda a keresztény vallás hirdetésére, a kik közül sokan csak névleg keresztények, a kik ha szájok tele is van a dogmák végtelen sorával, a gyakorlati életben nem mutatnak hűséget az ök mesterökhöz, a Jézus Krisztushoz. Ha akad egy becsületes és őszinte keresztény Indiában, a ki környezetére ellenállhatatlan befolyást gyakorol Isten szeretete és kötelességeinek lelkiismeretes teljesítése által, akad tiz más, a kik azon munkálnak, hogy ennek az egynek áldásteljes befolyását, minden pillanatban megsemmisítsék. Ez engem szomorít, s éppen azért mondtam el önöknek is. India jólétéért, Angliáért kiméljenek meg önök minket az ilyen névszerinti keresztényektől. Önök azt kérdik tőlem: miért nincs sikere a keresztény missionak Indiában s miért nem fogadja népünk szívesen a keresztény missionáriusokat! Köszönjék ezt önmagoknak. Mi indiaiak nagyobb fontosságot helyezünk a kegyes életre, mint a tiszta tanra. Ha igaz keresztény élet lesz Indiában, annak befolyása egykor bizonyosan megfog látszani. Van sok keresztény férfi és nő, a kik sikerrel munkálkodtak India szőlőjében és a kiknek emléke elenyészni nem fog. Életöknek nemessége átment az indiai életbe. Az igazság szelleme, mint kovász a tésztát, áthatja a tömeget, s jöllehet ezek a férfiak és nők nem voltak missionáriusok, nem prédikáltak szószekekből, mégis keresztény befolyások áthatotta a tömeget körülletök. És ha egykor valamely történész benyithatna az indiai ember szívébe, ott bizonyosan feltalálná mindazokat az igazságokat, a melyek igaz keresztény férfiak és nők által terjesztve vannak. Ugyanazért, ha önök, testvérek, az igaz vallás reformjával akarják megáldani Indiát, küldjenek oda jó embereket; embereket, a kiknek élete legyen az evangéliom, mert az evangéliom hatalma is az életben nyilatkozik. A hinduk erősen ragaszkodnak a mult hagyományaihoz, úgy hogy szinte lehetetlen előítéleteiket teljesen legyőzni. De ha az önök életében valódi igazság van, azzal megfogják győzni honfitársainat, s az ök régi hagyományaikhoz és szokásaikhoz való erős ragaszkodások mellett is, megfogják nyerni öket.“....

„Kifejtém önök előtt — így végzé beszédét Keshub — ide jövevelem célját. Mondám, hogy ha önök között és közöttem is különbségek vannak, abban, hogy a bálványokat és a kásztrendszeret el kell törölni Indiában, mindnyájan egyetértünk. Munkáljunk tehát közösen arra, hogy India az Isten igaz ismeretére jusson. Az önök

rendelgetése és India rendelgetése egymással özsze van kötve, az önök érdeke egy az én érdekemmel; ugyanazért, reméllem, hogy nem fogják elvonní tölünk azt a tevékeny rokonérzelmet, azt a barátságos együttműködést, a melyet egy idő óta megtagadtak, nem azért, mintha önökben a rokonszeny hiányzott volna, hanem azért, mert nem ismertek minket eléggé. India dicsőségeért és Anglia dicsőségeért egyesüljünk egymással azon kötelességek teljesítésére, a melyekkel tartozunk az isteni gondviselés végére mehetetlen bölcseségénél fogva egyesített eme két tartománynak. Áldjuk mindnyáján az Isten nagy nevét. India és Anglia mint testvérek fogják ölelni egy napon egymást, s kezet fogva fognak haladni amaz égi haza felé, ahol örök békesség és boldogság honol.“

Keshub Chunder Senn ek londoni látogatása még e világvárost is valóságos izgatottságba hozta. Vallási és politikai lapok egyaránt siettek az indiai reformátort és a Brahmo-Somaj egyházat olvasóikkal megismertetni. Legmelegebben azonban az unitáriusok karolták fel. Ezek templomaikat is megnyitották számára, s Keshub minden vasárnap más meg más templomban tartott beszédet, melyekre a városi közönség a lapok által előre figyelmeztetve lévén, tömegesen megjelent. Szónoklatát megragadónak és elevennek írják; beszédei, melyekből az „Inquirer“ angol unitárius heti lap is közölt egy néhányat, emelkedett szellemben vannak kidolgozva, s nyilván mutatják, hogy azon jelentékeny vallásmozgalom Indiában, a melynek élén Keshub áll, a legjobb irányban halad, hogy a Brahmo-Somaj egyházat, ha nem is a keresztény vallás dogmái, de mindenesetre annak szelleme lengi át, hogy abban, mint határozottan egy személyű Istent tanító vallásrendszerben, az unitarizmusnak egy újabb erőssége van. Azt bizonyítja e mozgalom is, hogy egyenlő mivelttség előbb-utóbb szükségkép egyenlő vallásos meggyőződésre vezet.

Végül megkísértem a Brahmo-Somaj egyház fő elveit egy néhány pontban özszeállítani, ugy, a mint nekem ezeket részint a reformátor beszédeiből, részint más ismertetésekéből felfognom sikerült:

- 1) A hitnek alapja a természet könyve és a szemlélődés.
- 2) Egy írott könyv sem foglalja magában egészen és kizárólag a vallást; azonban a vallás-igazságokat bármely könyvből el kell fogadni.
- 3) A vallás is, mint minden egyéb dolog a világon, fejlődés alatt áll.

4) Minden vallásnak alapelvei ugyanazok.

5) Az Isten, a ki csak egyetlen egy, a legtökéletesebb erkölcsi lény, minélfogva képes a világ kormányzására. Egyedül ez az egy Isten imádandó. Megtestesülés nincs.

6) Van halhatatlanság. A lélek folytonosan tökéletesedik. A jövő élet a világegyetem erkölcsi kormányzásának kiegészítésül szolgál.

7) A bűnbánat egyedül vezet megigazulásra s nincs más út a megbántott, de szerető Istennel való kibékülésre.

8) A könyörgés hasznos, de inkább szellemi jókért kell könyörögni.

9) Az Isten tisztelete az ő szeretetében s jó cselekedetek gyakorlásában áll.

10) A nyilvános isteni tisztelet szükséges, de Isten nem csak egy meghatározott helyen és időben imádandó.

11) A búcsujárások hiában valók, mert a szentséget csak a lélek tisztasága és tökéletessége által lehet elérni.

12) Semminemű czérémoniákra nincs szükség. Az erkölcsi jószág, a bölcsesség megszerzése, szeretet, az érzés mivelése a legszentebb czérémoniák. A ki hiven teljesíti Isten és emberek iránti kötelességeit, örökké tartó boldogságot nyer. A ki tisztán tartja szívét s kegyes érzelmeket ápol lelkében, meglátja a Láthatatlant.

F e r e n c z J ó z s e f.